

PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELSKIE
ORGANY KRAJOWEJ I MIĘDZYNARODOWEJ OCHRONY
PRAWNEJ
MEDIACJA I SPOSOBY POZASĄDOWEGO
ROZWIĄZYWANIA SPORÓW
UDZIAŁ OBYWATELI W KONSULTACJACH PUBLICZNYCH
ORAZ W PROCESIE STANOWIENIA PRAWA

PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELSKIE

Prawom i obowiązkom człowieka i obywatela został poświęcony Rozdział II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Poza zasadami ogólnymi Konstytucja zawiera artykuły formułujące katalog praw i wolności, ujęte w trzech grupach:

- wolności i prawa osobiste,
- wolności i prawa polityczne,
- wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne.

Wśród praw i wolności **osobistych** Konstytucja wymienia:

- prawo do życia,
- nietykalność i wolność osobistą,
- prawo do sprawiedliwego i jawnego procesu,
- prawo do prywatności,
- prawo rodziców do wychowania dzieci w zgodzie z własnymi przekonaniami,
- prawo do wolności oraz ochrony tajemnicy komunikowania się,
- prawo do nienaruszalności mieszkania,
- wolność poruszania się po terytorium kraju oraz prawo do wyjazdu za granicę,
- wolność wyrażania poglądów oraz rozpowszechniania informacji,
- wolność sumienia i religii.

Do praw i wolności **politycznych** należą:

- wolność zgromadzeń,
- wolność zrzeszania się,
- prawo do informacji o działalności organów państwowych,
- prawo do uczestniczenia w życiu publicznym (prawo wyborcze, dostęp do służby publicznej na zasadzie równości, prawo do informacji o działalności władz i instytucji publicznych, prawo inicjatywy ustawodawczej),
- prawo do składania petycji, skarg.

Wolności i prawa **ekonomiczne, socjalne i kulturalne** to:

- prawo do posiadania własności oraz prawo do dziedziczenia,
- swoboda działalności gospodarczej,
- wolność wyboru miejsca pracy i wykonywania zawodu,
- prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy,
- prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy,
- prawo do ochrony zdrowia,
- prawo do bezpłatnej nauki,
- prawo do ochrony prawnej rodziny i praw dziecka,
- wolność twórczości artystycznej i badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników,
- wolność nauczania,
- wolność korzystania z dóbr kultury.

Konstytucja na obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, nakłada również **obowiązki**. Zgodnie z nią do najważniejszych należą:

- wierność Rzeczypospolitej Polskiej i troska o dobro wspólne,
- przestrzeganie prawa,
- ponoszenia ciężarów i świadczeń na rzecz państwa,
- obrona Ojczyzny,
- dbałość o stan środowiska i ponoszenie odpowiedzialności za jego pogorszenie spowodowane swoim działaniem.

KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE ORGANY OCHRONY PRAWNEJ

Konstytucja wskazuje ponadto środki ochrony praw i wolności przysługujące obywatelom RP. W Polsce gwarancje ich ochrony zapewniają powołane m.in. w tym celu instytucje państwowe, takie jak:

- sądy powszechne,
- Naczelny Sąd Administracyjny,
- Trybunał Konstytucyjny,
- Rzecznik Praw Obywatelskich,
- Rzecznik Praw Dziecka,
- Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych,
- Państwowa Inspekcja Pracy,
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji,
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, powiatowi (miejscy) rzecznicy konsumentów.

Sądy powszechne rozpatrują sprawy z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, karnego, gospodarczego oraz prawa pracy. Każdy obywatel RP ma prawo wnieść wniosek o wszczęcie postępowania sądowego w przypadku naruszenia jego praw i wolności.

Naczelny Sąd Administracyjny rozpatruje skargi na decyzje administracyjne. Zapewnia obywatelom ochronę przed potencjalną samowolą urzędów administracji państwowej oraz organów samorządu terytorialnego.

Trybunał Konstytucyjny bada zgodność z Konstytucją zapisów ustaw, umów międzynarodowych oraz innych aktów normatywnych wydanych przez organy państwowe. Prawo do wniesienia skargi do Trybunału ma każdy obywatel RP, którego konstytucyjne wolności i prawa zostały naruszone.

Rzecznik Praw Obywatelskich również jest organem stojącym na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji i innych aktach normatywnych. Każdy obywatel RP może wystąpić do Rzecznika z wnioskiem o pomoc w ochronie praw i wolności.

Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka, a w szczególności: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, prawa do nauki. Rzecznik podejmuje działania na rzecz zapewnienia dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości. Wypełnienie tych zadań wymaga ochrony dziecka przed wszelkimi przejawami przemocy, okrucieństwa, wyzysku, a także przed demoralizacją, zaniedbaniem i innymi formami niewłaściwego traktowania.

Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych jest organem powołanym do spraw ochrony danych osobowych. Kontroluje zgodność przetwarzania danych z przepisami ustawy o ochronie danych osobowych. Rozpatruje skargi osób, których dane osobowe są przetwarzane.

Państwowa Inspekcja Pracy prowadzi nadzór i kontrolę przestrzegania przepisów prawa pracy, w szczególności przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, przepisów dotyczących stosunku pracy, wynagrodzenia za pracę i innych świadczeń wynikających ze stosunku pracy, czasu pracy, urlopów, uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem, zatrudniania młodocianych i osób niepełnosprawnych.

Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.

Podstawowym zadaniem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów jest ochrona konsumentów w interesie publicznym przed praktykami przedsiębiorców, którzy mogą złamać zakaz stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów lub zakaz stosowania we wzorcach umowy zawieranych z konsumentami niedozwolonych postanowień umownych. Do zadań powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów w szczególności

należy: zapewnienie bezpłatnego poradnictwa konsumenckiego i informacji prawnej w zakresie ochrony praw konsumentów, występowanie do przedsiębiorców w sprawach ochrony praw i interesów konsumentów, wytaczanie powództwa na rzecz konsumentów oraz wstępowanie, za ich zgodą do toczącego się postępowania w sprawach o ochronę interesów konsumentów,

Przestrzeganie praw człowieka gwarantują ratyfikowane przez Polskę dokumenty międzynarodowe oraz działające zgodnie z ich zapisami instytucje :

- Komitet Praw Człowieka w Genewie,
- Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu,
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Obywatele państw-stron Paktu ONZ, które ratyfikowały dodatkowo Pierwszy Protokół Fakultatywny, mają możliwość składania skarg indywidualnych do Komitetu Praw Człowieka o naruszenie postanowień Paktu. Polska ratyfikowała Protokół Fakultatywny w 1991 roku. Skarga do Komitetu może być złożona jedynie po wyczerpaniu krajowych środków odwoławczych. Wniosek zostanie odrzucony jeśli sprawa jest rozpatrywana w innej międzynarodowej procedurze skargowej (np. przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka). Generalnie skargę może składać ofiara naruszenia praw przewidzianych w Pakcie. Warunkiem dopuszczenia takiej skargi jest wykazanie, że samo istnienie pewnych rozwiązań prawnych w porządku danego państwa może wywierać określone skutki na sytuację osoby skarżącej.

Europejski Trybunał Praw Człowieka jest europejskim organem sądownictwa międzynarodowego. Orzeka w sprawach praw człowieka zapisanych w Konwencji i protokołach dodatkowych do niej, rozpatrując skargi obywateli 47 państw członkowskich Rady Europy, które ratyfikowały Konwencję. Trybunał nie jest jednak organem Rady Europy. Jest on wyłącznie organem Europejskiej konwencji praw człowieka. Oznacza to, że został utworzony na mocy tej Konwencji i to ona, wraz z dołączonymi do niej protokołami, określa jego kompetencje i sposób funkcjonowania. Rozpatruje sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych przewidzianych w prawie wewnętrznym państwa, zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej zapewnia jednolitą wykładnię prawa UE we wszystkich krajach UE oraz jego przestrzeganie przez kraje i instytucje UE, rozpoznaje spory między państwami członkowskimi oraz państwami członkowskimi i Komisją Europejską, może rozstrzygać skargi wniesione przez osoby fizyczne i prawne, jeżeli poniosły one szkodę w wyniku działania lub zaniechania działania przez daną instytucję UE lub jej urzędników.

MEDIACJA I SPOSOBY POZASĄDOWEGO ROZWIĄZYWANIA SPORÓW

Spory można i warto rozwiązywać bez udziału sądów. Alternatywne metody rozwiązania sporów mogą pomóc w rozwiązaniu problemu dzięki włączeniu do sporu bezstronnej osoby trzeciej, o specjalnych kwalifikacjach, tj. mediatora lub arbitra.

Mediacja to próba doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego strony rozwiązania sporu na drodze dobrowolnych negocjacji, prowadzonych przy udziale trzeciej osoby, neutralnego i bezstronnego mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga w dojściu do porozumienia. Mediacja daje możliwość wyjścia poza stanowisko o charakterze czysto prawnym i uzyskania rozwiązania odpowiadającego prawdziwemu charakterowi sporu.

Mediacje mogą być prowadzone:

- w sprawach cywilnych
- w sprawach gospodarczych oraz wynikających z prawa pracy,
- w sprawach rodzinnych,
- w sprawach karnych.

Arbitraż (sądownictwo polubowne) ukierunkowany jest na rozstrzygnięcie sporu przez sędziego arbitra wybranego przez strony. W postępowaniu arbitrażowym wydawany jest wyrok na podstawie właściwego prawa, a gdy strony wyraziły zgodę- z uwzględnieniem ogólnych zasad prawa i zasad słuszności. Strony mają wpływ na to , kto będzie rozstrzygał ich spór, mają bowiem wpływ na wybór arbitra. Sądy polubowne są niezależne od sądów powszechnych, a ich wyroki mają równą moc prawną. Rozstrzygają wszelkie spory majątkowe , pod warunkiem iż strony łączy stosunek cywilnoprawny. Postępowanie przed nimi jest jednoinstancyjne, od wyroku nie przysługuje odwołanie. Wyrok można kwestionować wnosząc skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego.

Alternatywne metody rozwiązywania sporów są szansą stron konfliktu, które nie potrafią znaleźć sposobu na rozwiązanie sporu bez udziału osób trzecich. Są one bardziej korzystne dla stron, ze względu na niższe koszty i krótszy czas rozwiązania sporu w stosunku do postępowania sądowego.

Więcej na temat mediacji można znaleźć na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości pod adresem : <https://www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/>

UDZIAŁ OBYWATELI W KONSULTACJACH PUBLICZNYCH ORAZ W PROCESIE STANOWIENIA PRAWA

Konsultacje społeczne to proces, w którym przedstawiciele władz (każdego szczebla: od lokalnych po centralne) przedstawiają obywatelom swoje plany dotyczące np. aktów prawnych (ich zmiany lub uchwalania nowych), inwestycji lub innych przedsięwzięć, które będą miały wpływ na życie codzienne i pracę obywateli. Konsultacje nie ograniczają się jednak tylko do przedstawienia tych planów, ale także do wysłuchania opinii na ich temat, ich modyfikowania i informowania o ostatecznej decyzji.

Konsultacje społeczne to sposób uzyskiwania opinii, stanowisk, propozycji itp. od instytucji i osób, których w pewien sposób dotkną, bezpośrednio lub pośrednio, skutki proponowanych przez administrację działań.

Prawo do wypowiedzenia się obywateli zostało ujęte w zasadach konstytucyjnych wyrażonych między innymi w art. 2, 4, 11, 22, 14, 16, 17, 20, 25, 54, 61, 63 czy art. 74 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Etapy procesu konsultacji społecznych:

- informowanie o zamierzenia/planach,
- prezentacja poglądów na sposoby rozwiązania problemu,
- wymiana opinii,
- znajdowanie rozwiązań,
- informowanie o finalnej decyzji.

Obywatele nie tylko uczestniczą w życiu publicznym w ramach konsultacji lecz także mogą proponować zmiany w obowiązującym stanie prawnym poprzez inicjatywę ustawodawczą.

Inicjatywa ustawodawcza, zgodnie z Konstytucją, przysługuje grupie 100 tysięcy obywateli mających prawo wybierania do Sejmu, natomiast tryb postępowania w sprawie wykonywania inicjatywy ustawodawczej przez obywateli określa ustawa z 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz. U. 1999, Nr 62, poz. 688 ze zm.). Pod projektem ustawy należy zebrać podpisy. Projekt, wraz z załącznikiem składa się na ręce Marszałka Sejmu. Należy również wyznaczyć przedstawiciela, który będzie upoważniony do reprezentowania projektodawcy w pracach nad projektem. Kolejnym etapem jest rozpatrzenie projektu ustawy przez Sejm. Inicjatywa ustawodawcza nie może dotyczyć:

- projektu ustawy budżetowej oraz ustaw bezpośrednio wyznaczających sytuację finansów publicznych – inicjatywę posiada wyłącznie Rada Ministrów,
- projektu ustawy o zmianie Konstytucji – inicjatywa przysługuje grupie obejmującej co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senatowi oraz prezydentowi.

Obywatele mają również możliwość wpływu na lokalną inicjatywę uchwałodawczą.